

Ihmeitten aika on ohi — Eestin talouden kivulias nousu

AUGUST LEPPÄ

Moskovassakin pari vuotta sitten hyväksytty Baltian tasavaltojen taloudellinen itsemääräämisoikeus, eestiläisittäin IME eli ihme, oli aikanaan suuri edistysaskel, mutta tällä hetkellä kehitysharppauksista huolimatta ja osin niiden takia enemmän *muinsusjutt* siirtymätalouden todellisuudessa. Laulavan vallankumouksen talouspoliittiset ajatukset olivat useimmille suomalaisille ekonomisteille ihmeellinen asia aikaan, jolloin idänkaupan tasapaino, runkosopimus ja öljyn hinta olivat lyömätön paradigma. Asioihin suhtauduttiin kuin iskelmässä ikään; koskaan et muuttua saa.

Mielikuvituksen käyttö sosialistisen talousreformin yhteydessä oli kolmisen vuotta sitten liki rikollista. Reformikin miellettiin vain sosialistiseksi markkinataloudeksi. Nyt usko kolmanteen tiehen edellyttää jo melkein sotilassaappaita. Rajan tällä puolen itänaapurin talouden romahtamista koskevat arviot eroavat eniten aikataulun suhteen, vaikka menneet mieltymykset yhä näkyvät tieteellisten arvioiden takaa. Keskustelun kohteessa muutoksen tempo on hirvuinen, mutta kuin painajaisessa rajusta yrityksestä huolimatta irtiottoa ei tapahdu. Eestissä kehityksen vauhti on sitäkin nopeampi, lähtökuoppien sijaan käytettiin telineitä jos kohta napanuora neuvostotalouteen on yhä vahva. Sosialistisen talousreformin ongelmat eivät ole kadonneet sieltäkään.

Heimoveljien suuret tapahtumat ovat olleet

laajalti esillä, tosin Narvan ympäristötuhoilla, Vilnan panssareilla ja 500 päivän ohjelmilla on yhtä partiaalinen mutta yhtä suuri merkitys talousuudistukselle kuin leivän hinnalla. Ydinongelmat jäävät tapahtumien vyöryn alle, satoja pisaroita ei saada yhteen virtaan vain puheella, eikä ilman puhumista muutokseen tarvittavia asenteellisia muutoksia synny. Talousuudistus etenkin Baltiassa liittyy siinä määrin poliittiseen reformiin, että ilman asennemuutosta Baltiassa ja Moskovassa on turha toivoa muutosta taloudessakaan. Tieto on asenteellista täälläkin, sillä tyttöjen toiveamatit ja ruplahampurilaiset tunnetaan paremmin kuin inflaatioprosentti tai ruplan nykykurssit. Edelliset ovat reformin kannalta sivuseikkoja, jälkimmäiset taas barometrilukuja neuvostotalouden syöksykierteestä.

Baltian poliittinen tilanne tai Neuvostoliiton uudistusprosessin tuskallisuus helposti leimaa arvioita uudistuksen realismista. Ilman taloustieteen apua kiihtyvä inflaatio tulee ylätähtäykseenä konsensusekonomisteille saati sukanvarteen säästäville komukkamaatuskoille. Eestin talousreformin lisämauste on yhteys Neuvostoliiton kehitykseen. Perusongelmia ja markkinatalouteen siirtymistä mausteet eivät muuta, toteutusta ja aikataulua kylläkin.

1. Hintauudistus on vain yksi askel markkinatalouteen

Selvin piirre sosialististen talouksien reformeissa on hintojen vapautumiseen liittyvä inflaatio. Tulos näyttää olevan sama riippumatta siitä pyritäänkö reformeihin sosialismissa, siirtymään markkinasosialismiin tai kapitalismiin. Uudistukset ovat yleensä asteittaisia ja vaiheistus jollei muusta niin jäykistä asenteista johtuen johtaa inflaatioon. Seteleiden leikkaus ostovoimaa karsivana toimenpuuttu epätasapainoon hetkeksi, inflaatiota se ei poista ellei inflaatio synny puhtaasti rahan määräteoriasta. Ongelma on suunnitelmataloudessa toimiva jäykkä tarjonta, joka johtaa markkinoiden vapautuessa inflaatiovyöryyn. Jos tavoite on maailmanmarkkinahinnat, ei asteittaisella uudistuksella ole kuin pieni onnistumisen mahdollisuus.

Sosialistinen markkinatalous kuulosti hyvältä tiukemmankin uskovaisen mielessä, ja se esiintyi myös reformistien käsitteistössä ennen Keski-Euroopan siirtymistä tavoitetasolla aitoon markkinatalouteen. Sisällöksi riitti hinnanmuodostuksen siirto markkinoille. Hintojen vapauttaminen ei ole vaikeaa vaan liiankin helppoa tilanteessa, jossa kysynnän ja tarjonnan epätasapaino on jo luonut kaksihintajärjestelmän. Talousreformin kannalta näin kapea ratkaisu on tuhoisa.

Reaalisosialismissa tarjonta mitoitetaan resurssien mukaan ja tuotoksen jako kysyntäeriin eli investointeihin ja kulutukseen määrätty vasta seuraavaksi. Toinen historiallinen lähtökohta on tarjontaa suurempi kysyntä, joka syntyy mm. hävikistä. Suunnitelma ei toteudu markkinoilla vaikka tuotannossa onnistuttaisiinkin. Epätasapainoon vaikuttaa myös tärkeiden hintojen subventointi ja vastaavan budjettialijäämän rahoittaminen setelipaperilla. Tasapainon puute on johtanut kaksisiin markkinoihin, kahteen hintatasoon ja tavaran säännöstelyyn lopulta virallisesti. Tulos on maailmanmarkkinahinnoista sekä tuotantokustannuksista riippumaton tehoton hintajärjestelmä.

Absurdin tilanteen rinnalla on puolalainen

inflaatiokin parempi ratkaisu. Siihen näyttää myös neuvostotalous olevan menossa mutta Eestin teollistuneessa taloudessa inflaatiosta näkyvät keskimääräistä enemmän sen positiiviset puolet. Tulonjakovaikutukset ovat sieläkin toiset kuin suunnitelmataloudessa. Hyödyn kerää välitysporras ja siksi oli enemmän kuin järkevää siirtyä oikeaan valuuttakurssiin. Ruplan vapaa arvo valuuttahuutokaupoissa ei poista pimeätä taloutta, mutta poistaa siltä suuren taloudellisen voiton antaman motiivin.

2. Miksi hintauudistus ei riitä?

Miksi inflaation ryöstäytyminen käsistä kuuluu sosialistisen talouden reformiin olennaisena osana? Miksi markkinatalous siirtymävaiheessa ei toimi ekonomistien ja kansanjoukkojen toiveiden mukaan? Siksi, että suljettu talous ei löydä tasapainohintoja ja toiseksi tarjonta ei reagoi hintoihin tuotannossa, jakelussa kylläkin.

Suljetun talouden tietyn ehdoin optimaalinenkin hintamekanismi nojaa tuotantokustannuksiin, joissa kaikki tuotantotehtävien kustannukset ovat mukana ja pääomanmuodostus rahoitetaan mark-upin avulla. Siirtyminen säännellyistä hinnoista markkinahintoihin siirtää markkinoiden epätasapainon hintoihin ja kun kuluttaja ei halua uhrata talousreformin alttarille osaa jo kapeasta elintasostaan eikä tuottaja välitä kustannusten karsimisesta, joudutaan inflaatiokierteeseen. Tasapainohintaa ei löydetä vaan suljetussa taloudessa kustannukset siirretään jatkuvasti hintoihin. Periaatteessa kilpailu on mahdollista myös suljetussa taloudessa, mutta käytännössä pakollinen kustannusten karsiminen vaihtoehdona hintojen nostolle syntyy vasta maailmanmarkkinahintojen omaksumisen kautta. Sekään ei ole riittävä ehto inflaation pysäyttämiseksi, sillä jos kustannusnousut voidaan peittää valtion budjettivaroilla, on lopputulos sama.

Kustannusten karsiminen on motivoitua vain jos yrityksen etu vaatii voittoa. Kysymys ei tarvitse olla resurssien saamisesta tuotannon lisäämiseen, hinnanmuodostuksen puo-

lella riittää voitontavoittelukin mistä syystä tahansa. Tässä lähestytään markkinatalouden kahta muuta kulmakiveä hinnoittelun ohella: tuotannontekijöiden markkinoita ja niiden kytkentää tavaramarkkinoihin sekä toisaalla toimintaa ylläpitävää motivaatiota ja luottamusta. Nämä eivät vielä riitä reformin onnistumiseen, suljetussa taloudessa tasapainohinnat eivät markkphinnoittelussa välttämättä toteudu, vaikka järjestelmä olisi kuinka kapitalistinen. Markkinoiden tasapainohintojen toteutus ulkomaankaupan vapauttamisen myötä ilman kytkentöjä tarjontaan johtaisi itäisten talouksien nykyteknologialla vain mit-tavaan velkaantumiseen.

Eestin nykyisessä tilanteessa analyysia pitää syventää määrittelemällä Venäjä ulkomaaksi. Määrittely vain ontuu siksi, että Peip-sin takaiset hinnat eivät muodosta kiinteää pohjaa taloudelle. Raaka-ainehinnat ruplissa toki nousevat, mutta kustannusten karsimiseen ei ole tarvetta, sillä valmiiden tavaroiden siirtyessä takaisin ei hinnoilla myöskään ole kiinteää kattoa. Ja kysyntää riittää rupla- ja oravannahkamarkkinoilla kun taas kovan valuutan maihin ei ole myydyä kuin työvoimaa. Suomen marka Eestissä tuo hintatasoon kiinteyttä, mutta vaihdettavan valuutan merkitys ei vielä ulotu normaaliin elämiseen, peruselintarvikkeisiin eikä teollisuustuotteiden kauppaan itärajan taakse. Toisaalta kokemukset ruplan vaihdettavuudesta katukurssin mukaan pankissa ovat vielä lyhytikäisiä. Vasta ensimmäinen kriisi näyttää, hallitsevatko kadun lait yhä myös pankkisaleissa.

Markkinahinnoittelu on teoriassa helppoa, mutta reformeihin kuuluu myös käytännön toteutus. Kustannushinnoittelu on helpompaa kuin kilpailun opetteleminen. Varoittava esimerkki löytyy kohta neljännesvuosisadan hintajärjestelmää uudistaneesta Unkarista. Motivaation löytäminen kilpailulle ylikysynnän ja tuontisäännöstelyn vallitessa, poliittis-hallinnollisen päätöksenteon painaessa taloudellisia arvoja enemmän ja valtion kantaessa vastuun konkurssikypsistä yrityksistä, on vaikeaa. Varsinainen kilpailu jää pienten yksityisten yritysten varaan ja nämä taas keskittyvät ko-

titulouksia palvelemaan tuotantoon eikä kysynnän ja tarjonnan yhteys perustuotannossa toimi.

3. Tarjonnan muutos vain jakelussa ei riitä

Eestissä ja muualla Neuvostomaassa suunnitelmien kahleista osin vapautunut yksityisyritteliäisyys toimii merkittävässä määrin jakelun ja palvelujen parissa maatalousinnostusta lukuunottamatta. Alueellista ongelmaa kärjistää varsinaisen teollisuustuotannon yleisliittolaisuus eli tuotantopäätösten ja myös kysynnän ohjautuminen Moskovasta. Tämä alueellinen ohjaus oli keskeinen kysymys IMEssä, mutta tapahtumat ovat ehtineet jo osin edelle. Alueiden ja yritysten siteiden kirpoaminen Moskovan otteesta on merkinnyt investointien rajua supistumista, ministeriöiden työntävä suunnittelukeppi on vaihtunut rihmaksi. Kun muualla Euroopassa pyritään madaltamaan rajoja, nostetaan vaihtokaupalla käytännön tullipuomeja *oblastien* välille.

Päätöksenteon siirtyminen alueen sisälle ei vielä muuta tarjonnan määräytymistä. Yksityisyritteliäisyyden kasvu ei riitä tuomaan läntistä teknologiaa muuta Neuvostoliittoa nopeammin niin kauan kuin rajavartioasemia pultetaan. Investointipäätökset edellyttävät niin paikallisten yritysten kuin läntisten sijoittajien laskelmissa riittävää poliittista että taloudellista turvaa. Hallitsematon inflaatio on myös investointipäätösten este ja pitkän päälle tarvitaan myös luottamusta valuuttakurssiin. Muusta Neuvostoliitosta riippumattoman ja riittävästi maailmanmarkkinahintoja seuraavan hintajärjestelmän luominen edellyttää realistista vaihtokurssia valuutalle niin itään kuin länteenkin. Nykyisessä Eestin huutokauppa ja katukurssissa heijastuvat muutkin tekijät kuin taloudellinen suorituskyky.

Ulkomaankaupan strategiaa koskeva sosialististen edelläkävijöiden malli ei ole paras mahdollinen. Niin Puolan kuin Unkarinkin

selvin piirre ulkomaankaupassa oli raju velkaantumisen. Puolan viimevuotinen shokkihoito toi jo käänteeseen makua, mutta suurin teho on ollut läntisten lainaajien anteeksiannoilla. Vähittäinen suljetussa taloudessa tapahtuva vientiteollisuuden uusiminen ja tuonnin säännöstely liiallisen ostovoiman tilanteessa on tuomittu epäonnistumaan. Neuvostotaloudessa ei olla vielä edes valintojen edessä, sillä perinteisen sosialistisen talouden tuontirajoituksista ei nykytilanteessa edes päästä eroon valuuttapulan takia. Viennissä perinteinen piirre on ollut nk. pakotettu vienti, ääritapauksena Romania. Pakotettu vienti vähentää toki ulkomaista velkaa, mutta dumpkaus katkaisee kaivatun yhteyden maailmanmarkkinahintojen ja kustannusten väliltä valtion huolehtiessa subventioista.

Toinen kehitysstrategia suojatun talouden sijaan on vientivetoinen avoin talous, joka Etelä-Korean tapaisissa maissa on tuottanut tuloksia jos kohta ongelmiakin. Tuonnin estäminen ja viennin kilpailukyky saavutetaan ulkomaisella pääomalla ja työntekijöiden matalalla tulotasolla. Ratkaisu törmää myös poliittisiin realiteetteihin ja niiden asenteiden muuttamiseen tarvitaan vuosien koirakoulu. Koirakoulu on tarpeen myös investointi-ilma-piirin luomiseksi. Inflaatiokierteen pysäyttäminen merkitsee tasapainon preferointia työllisyyteen nähden, tämänhetkinen tilanne Neuvostoliitossa Eesti mukaanluettuna ylläpitää vielä työllisyyttä. Työllisyys säilyy niin kauan kuin nykyisellä kapasiteetilla pystytään tuottamaan tavaraa markkinahinnalla kyltymättömille kotimarkkinoille. Kapasiteetin kulumisen myötä työllisyyskin laskee ja tuonnin avautuminen ilman kovaa budjettirajoitusta tekee lopustakin kapasiteetista romua.

4. Reformi edellyttää tuotannon tekijämarkkinoita

Ekstenssiivinen kasvustrategia rajattomien resurssien maassa ilman tarvetta tuottavuuden

nousuun paitsi insinöörien kunnianhimon vuoksi on rajannut hyvinvoinnin 60-luvun tasolle ja hävittänyt mahdollisuuden laatukilpailuun lännen kanssa. Intensiivinen kasvu edellyttää stahanovilaisuudesta poikkeavaa motivaatiota. Motivaatio puolestaan edellyttää poliittista reformia, voitontavoittelun hyväksymistä ja päätöksenteon siirtämistä nomenklatuuralta finanssieliitille. Talousuudistus ja poliittiset reformit kulkevat käsikädessä samoin kuin tarjonnan joustavuuden lisääminen ja pääomamarkkinoiden kehittäminen. Liikepankkien villi perustaminen Eestissä sosialististen pankkien sijaan ei vielä riitä pääomamarkkinoiden syntyyn.

Pääomamarkkinoiden kehittyminen pörssiä ja osakeyhtiöitä myöten suuremmista hienouksista puhumattakaan edellyttää vastaavaa omistusoikeuden määrittelyä, sillä yleisliittolaisia yrityksiä ei hevin myydä *rahvarinden* välle edes valuutalla. Yritysten osakkeiden myyminen toisille yrityksille on askel eteenpäin, mutta ensin on ratkaistava, kuka yritykset omistaa eli kuka päättää niiden yhtiömuodon muuttamisesta. Yritysverotuksen tulevaisuus on avoin, eikä suhtautuminen voittoihin eräissä osin valtakuntaa rohkaise uusien pääomien tuloa esille. Yrittäminen on joidenkin lakien mukaan yhä rikos.

Perinteinen suunnitelmatalouden investointipolitiikka lähtee keskusjohdon tavoitteista, joihin tuotannon kannattavuus markkinahinnoin ei vaikuta. Eestin investointipäätökset tehtiin Moskovassa, hallinnollinen byrokraatia kapea-alaisissa ministeriöissä teki laajennuspäätökset muiden kuin kannattavuuskriteerien mukaan. Tuotantoa koskevan päätöksenteon siirtäminen tasavalloille on enemmän poliittinen uudistus, mutta yrityksen tuloksen jääminen ja investointipäätösten haltuunotto on jo ratkaiseva kysymys. Sekään ei välttämättä siirrä päätöksentekoa yrityksiin, ja byrokraatin vaihtaminen toiseen ei ole samaa kuin markkinatalous. Kyynisesti voisi todeta, että viime aikojen hiipivä *interregnum* on poistanut suuren osan näistä ongelmista, investointipäätöksiä ei tee kukaan missään valtakunnan osassa.

Keskeisin kohta sosialistisen talouden reformissa täydellisenä on tarjonnan tekeminen joustavaksi kysyntään nähden, joka samalla edellyttää pääomamarkkinoiden luomista ja kytkemistä tuotteiden hinnoitteluun ja yritysten tulokseen. Tehokas ratkaisu edellyttää pankkilaitosta, konkurssilainsäädäntöä, osakeomistusta ja takeita julkisen vallan subventioiden ja päätöksenteon poistamisesta. Tuotannossa kysynnän tyydyttäminen määrinä edellyttää kilpailua ja pääomien siirtymistä kysynnän mukaan. Kun tähän lisätään tasapainohintoihin liittyvä kustannustietoisuus, voiton tavoittelu ja panosten säästäminen, päästään jo toimivaan markkinatalouteen. Omistumuoto voi olla sosialistinen kunhan vain työnantajan rooli löytyy.

Isännän äänen eli työnantajan roolin jääminen kansallisten viranomaisten käsiin voi tuoda uusia ongelmia. Palkankorotusten myöntäminen voi olla helpompaa omille kansalaisille. Toisaalta kansallisuusaate voi helpottaa henkilökohtaisia uhrauksia. Poliittisen vapauden myötä työntekijöiden vaikutusvalta ammattiyhdistystoiminnan myötä voi vaikeuttaa inflaation vastustamista, eikä Baltiassa voi unohtaa vähemmistökansallisuuksien lakkoasetta. Isännän roolin vahvistaminen ohjaamalla kulutustavaroita löytämättömät säästöt pankkien kautta osakesäästämiseen on nykyä vielä kaukana, eikä se ole edes järkevää niin kauan kuin inflaation kiihtyessä voittoa saa helpommin kulutustavarasijoituksista. Poliittinen usko uudistuksiin ei myöskään ole niin vahva, että omistamiseen ryhdyttäisiin suuremmalla rintamalla.

Millä tahansa hintarakenteella osa nykyisistä yrityksistä on konkurssikypsiä siinä vaiheessa, kun inflaatio pysähtyy. Puolalainen esimerkki on jälleen osuva, inflaatio pysäytettiin ja zloty vakautettiin työpaikkojen kustannuksella. Siirtymävaiheen julkinen rahoitus muuttuu helposti pysyväksi eivätkä Tallinnan makamat subventiot vaikuta sen tervehdyttävämmin talouden rakenteeseen kuin Moskovan kautta kulkevat ruplat. Konkurssien ja työttömyyden hyväksyminen ja sen edellyttämä sosiaaliturvan luominen on reformin yksi osa.

5. Työmarkkinapolitiikka kansallisuuskysymyksen valossa

Ekstensiivinen kasvu vailla tarvetta tuottavuuden kohottamiseen oli olennainen tekijä Baltian työvoimapulassa, joka osaltaan oli nostattamassa tunteita muun uudistumisen yhteydessä. Tuottavuuden nostaminen sopii mainiosti kansallisia tunteita omaaville uudistajille. Mielenkiintoisempi kysymys on sen sijaan venäläisen teollisuustyöväen solidaarisuus palkkapolitiikassa. Edellä on varoitettu kustannusinflaatiosta suurimpana peikkona, ja spekulointia voidaan jatkaa olettamalla venäläisten tehtaanojohtajien olevan solidaarisempia omille työläisilleen kuin Eestin kansantaloudelle. Tulos on silloin sama kuin eräissä sosialistimaissa sovellettu työläisten itsehallinnon vaikutus palkkojen liittämiseen. Työnantajaroolin ja isännän äänen sotkeutuminen kansallisuuskysymyksiin vie pohjan hintapolitiikalta.

Spekuloidaan lisää: virolainen kansanosa suuntaa yrittäjäaktiiviteettinsä maatalouteen ja palveluihin. Elintarviketuotannon ja -tarjonnan kasvu voi peittää hinnannousuista aiheutuvan tyytymättömyyden, mikäli se kannattaa myydä maan rajojen sisällä ilman vientikieltoakin. Läntisten teollisuusmaiden joukkoon ei maidontuotannon lisäyksellä päästä, vaikka se onkin elämisen laadun ensimmäisiä puolapuita. Varoittavia esimerkkejä löytyy pienistä SEV-maista, jotka harrastivat elintarvikvientä pakkovientinä omaa elintasoaan laskien.

Yleisön tuki uudistuksille on tähän asti voitu ostaa suhteellisella taloudellisella hyvinvoinnilla. Kokemukset talousreformista eivät lupaa välitöntä elintason nousua, mutta nykyä inflaation kiihtyessä ja työllisyyden pysyessä hyvänä on taloudellisesti vahvoille väestönsille lyhyellä tähtämellä parempi ratkaisu kuin todellisen talousreformin vaatima uhrautuminen lasten tulevaisuuden vuoksi. Tässä tilanteessa ainoa mahdollisuus on varsinaisen uudistuksen kannalta absurdi säännöstelyn lisääminen rajoilla korttipelillä tai siten tullirajan ja oman valuutan kera. Maata-

louden yksityistämisen aikaansaama elintarvikehuollon paraneminen voi antaa uudistajille hengähdysaikaa, mutta odotetun, osin yritetyn ja pakollisen hintaremontin jälkeinen elintason lasku on vakava este solidaarisuudelle. Aiemmat elintarvikkeiden hinnannousut eivät ole tuoneet lihaa normaaliikauppoihin eikä usko uusiin hinnankorotuksiin ole suuri.

Jokainen talousuudistus edellyttää uhrautumista suuremman asian eteen. Näin kansallisuusaate voi helpottaa sopeutumista, mutta se luo myös kriisejä. Kansallisuusaate on myös tapa poistaa ajatusluutumia ja siten nopeuttaa muutoin todennäköistä puolalaista kymmenen vuoden asennemuutosaikaa. Puolalainen shokkihoito siirtää katseet myös tarpeetomaan työvoimaan. Kovan budjettirajoitteen lähtökohta kaataa nykyisiä yrityksiä ja vaihtaa investointihaluttomuuden työttömyysongelmaan. Kynyninen nationalisti tietää siihenkin lääkkeen.

6. Oma raha ei ole pelkkää sielunhoitoa

Omaa rahaa voidaan perustella muutoinkin kuin kansallisilla näkökohdilla. Olennaista on Eestin ja muun Neuvostoliiton uudistusten vauhdin yhteensovittaminen. Suuria hintauudistuksia ei voi toteuttaa ilman tullirajaa ja erillistä valuuttaa. Samoin tarjonnan joustavuuden lisääminen, kun muun neuvostotalouden rappio purkautuu yleisenä inflaationa, on mahdotonta. Uudistus sinänsä ja maailmanmarkkinahintojen omaksuminen ei edellytä erillistä rahayksikköä, mutta avoin raja purkaa tarjontareaktion pelkästään jakelutoimintaan.

Valuutan vaihdettavuudesta syntyvä kurssi tulee ennemmin tai myöhemmin heijastamaan maan taloudellista uskottavuutta ja tuottavuuskehitystä teollisessa kilpailussa. Nykyinen huutokauppa- ja katukurssi ei tule jäämään historiaan lopullisena ratkaisuna. Omaan rahaan sisältyy implisiittinen oletus ulkomaankaupan siirtymisestä paikalliselle ta-

solle. Olennaista on viennin valuuttatulojen siirtyminen suoraan ja kokonaan investointipäätöksiä tekevän yrityksen haltuun, kun taas nyt välistävetäjiä on useitakin. Vientitulot ohjautuvat osin Moskovaan, ja ruplilla tuloutetuna motivointivaikutus on olennaisesti toinen. Vientitulojen kulku keskusjohdon kautta estää paikallista pankkitoimintaa kehittämästä, ja investointipäätösten rahoitusta koskevaa valtaa jää keskusjohdolle. Rahamarkkinoiden tila Eestissä on epäselvä, pankkeja perustetaan kuin Villissä Lännessä, ja Gosbankin asema on piirretty veteen. Tilanteen kehittyminen riippuu olennaisesti yritysten kyvystä valuuttatulojen ansaitsemiseen.

7. Maataloudessako Eestin talouden tulevaisuus?

Maatalouteen liittyy neljä seikkaa. Ruokapulan vaivatessa omavaraisuus on itseisarvo, omavaraisuuden tuloksista päättäminen on myös poliittinen kysymys, kysyntään reagoiva tarjonta ja vielä tuotannon tarjonta liittyy yksityisiin maataloihin kun taas maatalouden kannattavuus maailmanmarkkinahinnoin on vasta tulevaisuuden kysymys.

Turvattu elintarvikehuolto on edellytys uudistuksen reunaehdon uhrautumisen kannalta. Tämä edellyttää Viron maatalouden resurssien käyttöä ensisijaisesti omien markkinoiden tarpeisiin ja edelleen vapaata hinnoittelua. Rajojen sulkemisen riittävän peruselintarvikehuollon turvaamiseksi ymmärtää myös kadunmies kansallisuudesta riippumatta, mutta tuottajien intressit taas riippuvat mm. hinnoittelun vapaudesta. Traktoreiden saatavuus on sittenkin pieni tekijä sekä verotusta ja yrittäjänvapautta koskevaan epävarmuuteen verrattuna.

Pienimuotoisen tuotannon ja siihen liittyvän jakelun eli yksityiseen kulutukseen kohdistuvan tuotannon elpyminen kuuluu olennaisesti sosialistisen talouden reformeihin puolimatkan krouvissa. Pienyrityläisyyden nousu havaittiin jo kauan sitten niin Unkarissa kuin Puolassakin. Ongelmana on vain se,

että ulkomaankaupan kannalta kulutustavara-
ratuotannon lisäys vain heikentää ulkoista
tasapainoa sekä ohjaa myös pääomia ao.
alueelle. Kyynisin johtopäätös on elintarvik-
keiden pakotettu vienti ulkoisen tasapainon
saavuttamiseksi.

8. Romahtaako muun Neuvostoliiton talous?

Venäjä on Eestille poliittisen rajoitteen ja suu-
ren ja nälkäisen markkina-alueen dilemma.
Yhteinen raha tuo maahan tulvimalla kysyn-
tää, kulutustavaramyynnin rajoittaminen pai-
kallisille asukkaille on vain osaratkaisu. Hin-
tojen vapautuminen pitää Eestin talouden
pyörät pyörimässä, kun Venäjältä tulevat raa-
ka-aineet voidaan jalostettuina myydä vailla
kilpailua takaisin itään. Ongelma ei poistu pel-
källä omalla rahalla, sillä samaa ideologiaa so-
vellettiin aikoinaan lievemmissä muodossa
Suomen idänkaupassa. Yhteinen raha kärjis-
tää inflaatiopaineita ja vähentää investointi-
halukkuutta, eikä mahdollisuutta paperirup-
lasta irtaantumiseen ole. Investointihaluk-
kuutta estävät piirteet eivät rajoitu rahaan ja
kiihtyvään inflaatioon. Sotilaalliset välikoh-
taukset ovat merkittäviä muuttujia investoin-
tikohteiden nykyarvoa laskettaessa. Poliitti-
nen riski niin paikallisilla kuin ulkomaisilla-
kin sijoittajilla on suuri, ja kyse on helposti
nollasummapelistä.

Pitkän päälle inflaatiomarkkinoihin sitou-
minen vailla läntistä kilpailutaloutta ei johda
mihinkään. Työllisyys voidaan turvata ja jon-
kinlainen elintaso, mutta läntiselle hyvinvoin-
nille on ehtona sopeutuminen kovempaan
markkinatalouteen. Pietarin markkinoiden
menetyksestä on selvitty ennenkin. Markkina-
alueita on saatava lännestä, muutoin edessä
on jälleen huono tuottavuus, sitoutuminen ti-
laajien vanhaan teknologiaan, hintakilpailun
puutteen hättävaiikutukset ja yhden kauppaa-
kumppanin vahva asema. Venäjän talouden
nykyistäkin pahempi sekasorto vauhdittaisi
pakkoa katseiden siirtämiseksi länteen. Toi-
sin sanoen tosiasiajn tunnustamista helpottaisi

kunnon kaaos edellyttäen, ettei hukkuva vie
mukanaan naapureitakin.

Pitempään miettimättä on erotettavissa kol-
me vaihtoehtoa neuvostovaltiolle: kurinpalau-
tus suunnitelmatalouteen, onnistunut avaus
markkinatalouteen (muutamassa?) tuhannes-
sa päivässä tai totaalinen *interregnum*. Näille
löytyy variantteja lähtien ulkomaisen avun
määrästä, Marshall-avun toisinnosta tai
raa'asta imperialismista selvään rintamaso-
taan. Hieman provosoiden lopputulos on sa-
ma kaikissa vaihtoehdoissa eikä aikajänne-
kään siitä suuremmin muutu. Baltian tasaval-
tojen kannalta vaihtoehdoilla kuitenkin on
merkitystä.

Armeijan, teknokraattien ja puolueen pon-
nistuksin toteutettu kurinpalautus vastaisi
suurelta osin puolalaista esimerkkiä sotatilasta
eri mittakaavassa. Lakkoilevat kaupungit ja
maalainen ammattiyhdistystoiminta merkit-
sisi tässä mittakaavassa kapinassa olevia ta-
savaltoja; kaivostyöläisten lakoista on esi-
merkkejä jo tähänkin mennessä. 1980-luvun
Puolan sotatilan taloudellinen tulos merkitsi
tiivistettynä minimielintasoja kortsitaloudessa,
ulkomaanvelan kasvua mahdottomaksi, inves-
tointien katoamista ja työmoraalin häviämistä.
Kyynisesti tarvittiin kymmenen vuotta ir-
rottamaan puolalaiset järjestelmästä, kasvat-
tamaan uusi sukupolvi ottamaan vastaan
markkinatalouden shokkihoitoa. Merkittävin
ero muihin vaihtoehtoihin lienee aikajänne,
sillä diktatuurikoneiston särkyminen kestää
vuosikausia.

Hallitu siirtyminen markkinatalouteen vie
saman kymmenen vuotta ja samoin lopputu-
loksin, sillä uuden sukupolven astuminen
päättäviin elimiin kestää sen ajan. Sitä ennen
kapitalismin mahdollistava lainsäädäntö
omistusoikeudet tunnustavine säädöksineen ei
käytännössä onnistu. Suhtautuminen länti-
seen pääomaan ja sen riistoon vie aikansa, ja
ilman ulkomaista pääomaa alkuun pääsemi-
nen on mahdotonta. Tämänhetkisistä asen-
teista kertovat pari vuotta sitten suurta julki-
suutta saaneiden yhteisyritysten katoaminen
otsikoista, koska edellytyksiä niille ei ole ol-
lut. Rajojen avaaminen ihmisille ja kaupalle,

yrittäjyyden erottaminen rikollisuudesta, inflaation ymmärtäminen taloudelliseksi ilmiöksi läntisen luonnonvitsauksen sijaan, kommunistisen virkakoneiston uusiminen puhumattakaan puhelimesta vievät asennekysymyksiä helposti kymmenen vuotta. Rauhanomaisesti toteutettuna siihen menee 500 päivän asemasta kenties 5000 päivää. Vuosien nahjustelun ero *interregnumiin* on katsojan aurinkolasien värissä.

Interregnumin oikeaa ilmaisua pitäisi hakea historiasta. Vuosi 1917 on liian usein käytetty, mutta 1600-luvun alun tilanne voisi olla riittävän kaukana. Vale-Dimitrin ja Vasili Suiskin mantteleita ei ole vielä jaettu ja toivottavasti ei jaetakaan, sillä Laiska-Jaakollekin olisi silloin tilaus. Poliittisesti *interregnumin* tulos olisi alueiden eriytyminen toisistaan, itsenäistyminen *de facto* järkevän vaihdon puuttuessa. Taloudellisesti olennaisia piirteitä olisivat investointien loppuminen, inflaation kiihtyminen edelleen ja infrastruktuurin rappeutuminen. Eli yksityisyritteliäisyyttä oravannahoilla ja yhden päivän suunnitteluhorisontilla. Kiihdytetty kehitys toteuttaisi rakennemuutoksen nopeammin kuin muissa vaihtoehdoissa. Arvaamattomuutensa vuoksi kehitys voi hajoamisen sijasta päätyä kiihkokansalliseen kärsimysnäytelmään, sillä armeijan nöyryytyksistä ja talouden ahdingosta on neutottu ruskeita paitoja ennenkin.

Reunavaltioiden kannalta jälkimmäinen taupaus on nopein, mikäli tavoitteena on hyvinvoinnin kääntäminen kasvuun rajatulla alueella. Totalitaarisessa vaihtoehdossa minimielintaso annetaan koirankupista, »hallittu» siirtyminen ylläpitää epätervettä inflaatiotaloutta ja pitkittää siirtymistä markkinatalouteen, kun taas kolmannessa tiessä vaarana on historian arvaamattomuus. Kehitys käy kuitenkin pohjamutien kautta, miksi käyttää siihen vuosikymmeniä.

9. Riittävästi?

Eestin tilaa on edellä käsitelty *ad hoc*-listan perusteella, sen mukaan miltä näyttää. Muu-

toksen nykytilaa voidaan mitata vertaamalla sitä sosialistisen talouden reformin/markkinatalouteen muuntamisen perinteiseen toimenpidelistaan. Standardilista ilman poliittisia rajamuutoksia edellyttää

- yritysten budjettirajoitteen koventamista
- julkisen vallan rahoitusvajeen karsimista
- kotitalouksien säästämisen aikaansaamista vaikka pakolla jopa palkkoihin puuttuen,
- pankkijärjestelmän luomista ja tiukka rahapolitiikkaa,
- tarjonnan elvyttämistä melkein tyhjästä,
- työvoiman liikkuvuuden edellytysten luomista,
- ulkomaankaupan vapauttamista sekä
- yhtenäisen ulkoisen ja sisäisen valuuttakurssin luomista.

Jo listasta näkyy minkäsuuruisten ongelmien edessä yhä ollaan. Budjettirajoite edellyttää lähes kaikkien muiden kohtien toteuttamista ja Eestissa vastaavan napanuoran katkaisemista itärajan yli. Omalla kovalla valuutalla tämä myös toteutuisikin. Samoin julkisten menojen karsiminen edellyttää suhteiden vakauttamista itään kahdessa mielessä. Ensinnäkin reunavaltioiden osuus keskusjohdon rahoitustarpeesta ei saa riippua muusta kuin reunavaltioiden omasta tilanteesta, muutoin erilliselle politiikalle ei ole tilaa. Toinen edellytys on jälleen oma raha, sillä vaikka keskusvallan julkisia menoja ei rahoitettaisikaan balttien verovaroilla, johtaa keskusvallan setelirahoitus inflaatioon kaikissa samaa setelimallia käyttävissä tasavalloissa. Napanuora julkisessa taloudessa on yhä olemassa. Kotitalouksien säästämisen edellytys lähtee inflaatiokierteen katkaisemisesta ja tulopoliittisen mekanismin luomisesta. Tällä hetkellä edellytyksiä ei ole jos kohta inflaatiokierrekkin on vasta alkamassa.

Pankkijärjestelmän periaateratkaisut ovat olemassa, mutta tietotekniikassa on edessä suuri harppaus. Suurempi ongelma on reunavaltioiden vientitulojen kanavoiminen omien pankkien kautta omien yritysten rahoitukseen ilman välikäsiä. Se taas edellyttää poliittisten ratkaisujen syntymistä sekä *de facto* omaa va-

luuttaa. Pankkeja syntyy kuin sieniä sateella, mutta niiden hallittu toiminta on vasta oraalia ja kiinni isommista ratkaisuista. Investointien alullesaattaminen lähtee positiivisten tuotto-odotusten ja poliittisesti kestävä ratkaisun luomisesta, lainsäädännöstä ja inflaation katkaisemisesta. Työn liikkuvuus edellyttää paitsi konkurssilainsäädännön luomista myös riittävä sosiaaliturvajärjestelmää, jotta konkurseja voidaan sallia. Näissäkin asioissa ollaan vasta tuhoamassa vanhaa.

Ulkomaankaupan liberalisointi maailmanmarkkinahintojen sisäänaajamiseksi edellyttää omaa rajaa ja rahaa sekä poliittista toimintavapautta ja luottamusta. Ilman investointeja ei tuonnin vapauttaminen johda mihinkään. Valuuttakurssien luominen on käytännössä

toteutettu, mutta vientitulojen saaminen ja jääminen maahan on avainasemassa, sillä pelkkä turistikurssin muutos ei luo pohjaa ulkomaankaupalle.

Inflaatiokierteen vasta auetessa ja poliittisen toimintavapauden ollessa edelleen kiikun kaakun saattaisi jättäytyminen tarjotun liitosopimuksen ulkopuolelle tarjota otolliset lähtökohdat kaikkien uudistusten toteuttamiselle kertaheitolla. Usko tulevaisuuteen jäisi vielä roikkumaan ilmaan, mutta reunavaltioiden käsittely vieraina valtioina irrottaisi ne nopeammin neuvostotaloudesta. Se nopeuttaisi myös alkuun lähtenyttä asennemuutosprosessia, mutta luottamusta tulevaisuuteen olisi silti odotettava. NEP:in kaltainen reipas meno olisi vielä pitkään valtavirtana.